

Povezanost obrade reči različite afektivne valence i bazične strukture ličnosti

Ana Orlić

*Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Beogradu*

U ovom radu ispitivana je povezanost kognitivne obrade afektivno obojenog verbalnog materijala i bazične strukture ličnosti. Za potrebe istraživanja konstruisan je poseban eksperiment u kome je mereno afektivno primovanje u zadatku leksičke odluke. Pod afektivnim primovanjem se podrazumeva ubrzanje u prepoznavanju nekog stimulusa ako mu prethodi stimulus iste afektivne valence. Ispitanicima su na ekranu računara prikazivane po dve reči iste ili različite afektivne valence (stimulus-prim i stimulus-meta), a njihov zadatak je bio da odgovore da li druga reč u paru predstavlja reč srpskog jezika ili ne. Bazična struktura ličnosti definisana je modelom „Velikih pet“ i Modelom dezintegracije, a operacionalizovana inventarima NEO PI-R i Delta 10. Rezultati eksperimenta afektivnog primovanja pokazali su jak efekat pozitivne facilitacije i znatno slabiji efekat negativne facilitacije. Kvazikanoničkom koreacionom analizom izdvojene su dve značajne funkcije. Prva kvazikanonička funkcija ukazuje na povezanost efekta pozitivne facilitacije i svih subskala sa dimenzija neuroticizma, ekstraverzije i savesnosti (NEO PI-R), kao i svih modaliteta dezintegracije (DELTA 10). Druga kvazikanonička funkcija govori o povezanosti facilitacije za negativne stimuluse i pojedinih subskala sa dimenzija neuroticizma, ekstraverzije i saradljivosti, kao i svih modaliteta dezintegracije.

Ključne reči: *emocije, kognicija, afektivno primovanje, bazična struktura ličnosti*

Ispitivanje kognitivne obrade afektivno obojenog materijala je poslednjih godina jedna od veoma aktuelnih tema u oblasti kognitivne psihologije i eksperimentalne socijalne psihologije, a sve češće i u oblasti psihologije ličnosti. Jedna od dominantnih paradigmi u okviru koje se vrše ispitivanja kognitivne obrade afektivno obojenog materijala je *afektivno primovanje*. Pod afektivnim primovanjem se podrazumeva facilitacija odgovora na neki stimulus ako mu prethodi stimulus koji je sa njim afektivno kongruentan. U tipičnom eksperimentu primovanja ispitanicima se uskcesivno prikazuju dva stimulusa (stimulus-prim i stimulus-meta), koji mogu biti iste ili različite afektivne valence, a njihov zadatak

je da odgovore na drugi stimulus. Efekat primovanja se ogleda u facilitaciji i/ili inhibiciji odgovora na stimulus-metu koji je uzrokovani prethodno prikazanim stimulusom-primom.

Ovako definisano, afektivno primovanje je primećeno u različitim zadacima: zadatku evaluativne odluke (Fazio, Sanbonmatsu, Powell, & Kardes, 1986; Fazio, 2001; Bargh, Chaiken, Raymond, & Pratto, 1992; Klauer & Musch, 1997), zadatku imenovanja reči (Bargh, Chaiken, Raymond, & Hymes, 1996; De Houwer & Randell, 2004; De Houwer, Hermans, & Spruyt, 2001; Hermans, De Houwer, & Ellen, 1994), zadatku leksičke odluke (Wentura, 2000; Hill & Kemp-Wheeler, 1989) i dr. U najvećem broju ovih istraživanja kao stimulusi se koriste reči, ali su efekti afektivnog primovanja primećeni i kada se kao stimulusi koriste crno-beli crteži objekata (Giner-Sorolla, Garcia, & Bargh, 1999), fotografije (Murphy & Zajonc, 1993; Murphy, Monahan, & Zajonc, 1995; Fazio, 1993; Hermans, De Houwer, & Ellen, 1994), nepoznate reči čije je emotivno značenje naučeno u prethodnoj fazi eksperimenta (De Houwer, Hermans, & Ellen, 1998), pa čak i prijatni i neprijatni mirisi (Hermans, Baeyens, & Ellen, 1998). Nalazi pomenutih istraživanja nisu uvek jednoznačni, a teorijska objašnjenja mehanizama koji stoje u osnovi ovog fenomena kreću se od klasične teorije šireće aktivacije u semantičkoj memoriji (Fazio et al., 1986; Fazio, 2001; Bargh et al., 1992, 1996), preko teorije kompeticije odgovora (Wentura, 1999, 2000; Klauer & Musch, 1997; Klauer, 1998) do teorije odvojenog afektivnog i kognitivnog sistema (Zajonc, 1980; Murphy & Zajonc 1993; Murphy, Monahan, & Zajonc, 1995; Wong & Root, 2003; Padovan & Versace, 2002; Le Doux, 1995, 1996).

Poslednjih godina može se naći sve veći broj radova koji paradigmu afektivnog primovanja primenjuju u oblasti individualnih razlika. Teorijski značaj ovakvih istraživanja je u tome što mogu dati precizniji uvid u mehanizme regulacije, odnosno deregulacije kognitivno-afektivnih procesa koji stoje u osnovi psihometrijski definisanih crta ili dimenzija ličnosti. U najvećem broju radova uzima se jedna izolovana dimenzija ličnosti, operacionalizovana skorom na nekoj skali, a zatim se posmatra kako se pojedinci sa visokim i niskim skorom na toj dimenziji razlikuju u kognitivnoj obradi afektivnih stimulusa. Osnovna pretpostavka u ovim istraživanjima je da će osobe sa visokim skorom na izabranoj dimenziji imati izmenjenu strukturu obrade emocionalnog materijala, na primer, pojačanu usmerenost na negativne stimuluse u slučaju neuroticizma ili depresije ili odsustvo primovanja u slučaju aleksitimije, psihopatije ili šizotipalnosti.

Bler i saradnici ispituju povezanost afektivnog primovanja i *psihopatije* koristeći zadatak evaluativne odluke (Blair, Richell, Mitchell, Leonard, Morton & Blair, 2006). Rezultati ovog istraživanja su pokazali da kod kontrolne grupe postoji facilitacija u vremenu reakcije za afektivno kongruetne reči (kako pozitivne tako i negativne), kao i inhibicija i situaciji kada pozitivnoj meti prethodi negativan prim, dok kod grupe sa povиšenim skorom na skali psihopatije ne postoji ni facilitacija ni inhibicija. Autori zaključuju da kod ljudi

sa povišenim skorom na skali psihopatije postoji određeni stepen disocijacije između semantičke i afektivne reprezentacije reči, odnosno da oni razumeju značenje reči, ali ga ne povezuju dovoljno efikasno sa njihovom afektivnom reprezentacijom.

Suslov i saradnici (Suslow, 1998; Suslow & Junghanns, 2002) ispituju povezanost afektivnog primovanja i aleksitimije upotrebljavajući i nekoliko različitih eksperimentalnih paradigma. Aleksitimija je definisana kao multidimenzionalni konstrukt koji obuhvata teškoću u identifikovanju, razlikovanju i opisivanju emocija, siromaštvo mašte i govor i mišljenje koji su konkretni i tesno povezani sa spoljašnjim događajima. Koristeći nešto izmenjen zadatak leksičke odluke u kome su kao primovi korišćene rečenice sa emocionalnim značenjem, a kao mete reči koje označavaju određene emocije (sreća, tuga i sl.), autori pokazuju da ispitanici sa povišenim skorom na skali aleksitimije pokazuju smanjeno afektivno primovanje u odnosu na kontrolnu grupu (Suslow & Junghanns, 2002). Međutim, u zadatku imenovanja i zadatku evaluativne odluke rezultati su mnogo manje jasni. U zadatku imenovanja totalni skor na skali aleksitimije pozitivno korelira sa facilitacijom negativnih stimulusa, dok u zadatku evaluativne odluke on pozitivno korelira sa sa facilitacijom pozitivnih stimulusa (Suslow, 1998). Drugim rečima, u ovim zadacima je kod ljudi sa povišenim skorom na skali aleksitimije efekat afektivnog primovanja jači u odnosu na kontrolnu grupu, pa je na osnovu ovakvih rezultata teško doneti jedinstven zaključak o povezanosti afektivnog primovanja i aleksitimije.

Nekoliko grupa istraživača ispitivalo je afektivno primovanje kod nekliničke populacije koja ima povišene skorove na skali *šizotipalnosti* (Kerns & Berenbaum, 2000; Kerns, 2005; Van 't Wout, Aleman, Kessels, Laroi, & Kahn, 2004). Šizotipalnost se u ovakvim istraživanjima tretira kao kontinuirana crta ličnosti koja je normalno distribuirana u populaciji i može se posmatrati kao predispozicija za razvijanje šizofrenije na nivou organizacije ličnosti. Rezultati ovih istraživanja nisu jednoznačni i ukazuju na potrebu za daljim istraživanjem ovog fenomena. Sa druge strane, ispitivanje afektivnog primovanja na osobama koje imaju dijagnozu šizofrenije pokazalo je da u uslovima suboptimalnog prikazivanja fotografija srećnih i tužnih lica (u trajanju od 16,7ms) grupa sa izraženom socijalnom anhedonijom, koju karakteriše nedostatak zadovoljstva u odnosu sa drugim ljudima, pokazuje pojačanu facilitaciju za negativne stimuluse, čak i u situaciji kada neutralnoj meti prethodi fotografija srećnog lica (Suslow, Roestel, & Arolt, 2003). Autori zaključuju da ovakvi rezultati idu u prilog hipotezi da osobe sa dijagnozom šizofrenije, naročito one kod kojih je izražena socijalna anhedonija, imaju disbalans između averzivnih i apetitivnih moždanih centara, odnosno generalnu usmerenost prema afektivno negativnim stimulusima. Ovakva struktura rezultata nije potvrđena u pažljivo dizajniranom eksperimentu Roselove koja ispituje afektivno primovanje u zadatku leksičke odluke na osobama koje imaju dijagnozu šizofrenije (Rossell, 2004). Iako je dobila značajne efekte afektivnog primovanja za kongruentne parove stimulusa,

Rosvelova nije dobila značajne interakcije sa gupom (šizofrena vs. kontrolna), pa zaključuje da su obrasci afektivnog primovanja slični za ove dve grupe ljudi.

Robinson i saradnici ispituju efekte afektivnog primovanja kod ispitanika koji imaju povišen skor na skali neuroticizma (Robinson, Ode, Moeller, & Goetz, 2007). Rezultati njihovog istraživanja pokazuju da je neuroticizam pozitivno koreliran sa facilitacijom u vremenu reakcije na negativne stimuluse kada im prethodi reč negativne afektivne valence, dok za pozitivne stumuluse to nije slučaj. Autori prepostavljaju da je kod ljudi sa povišenim skorom na skali neuroticizma pojačano automatsko širenje aktivacije u semantičkoj mreži za negativne stimuluse, što može objasniti veliki broj neurotičnih simptoma (negativan afekat, zabrinutost, somatske poremećaje, nedostatak životnog zadovoljstva i slično).

Grupa belgijskih autora ispituje *negativno primovanje* u modifikovanom Strupovom zadatušu kod pojedinaca koji imaju dijagnozu Velike depresije (Goeleven, De Raedt, Baert, & Koster, 2006). Rezultati ovog istraživanja jasno pokazuju da kod osoba sa dijagnozom depresije izostaje inhibicija negativnih stimulusa, što autori objašnjavaju generalnom usmerenošću na negativne informacije u spoljnjem svetu.

Na osnovu dosadašnjih istraživanja povezanosti crta ličnosti i afektivnog primovanja ne mogu se izvući jednoznačni zaključci. Ovakvih istraživanja je relativno malo, a autori ispituju različite crte ličnosti i koriste različite skale i eksperimentalne paradigme, što dodatno otežava upoređivanje rezultata. Pored toga, moguće je da je kognitivna obrada emocionalno obojenog materijala povezana sa strukturon različitim osobina ličnosti, a ne sa pojedinačnim crtama. Ovi problemi otvaraju potrebu za sistematskim ispitivanjem povezanosti celokupne bazične strukture ličnosti i načina kognitivnog procesiranja afektivno obojenih informacija. Najbolju teorijsku osnovu za ovakvo istraživanje svakako pruža model „Velikih pet“ (Big Five), koji je zbog svoje široke empirijske utemeljenosti postao dominantna paradigma za razumevanje bazične strukture ličnosti. Petofaktorski model prepostavlja da se celokupni prostor bazične strukture ličnosti može opisati duž pet velikih dimenzija: neuroticizma, ekstraverzije, otvorenosti, saradljivosti i savesnosti (Costa & McCrae, 1985; Knežević, Džamonja-Ignjatović, & Đurić-Jočić, 2004). Svaka od ovih dimenzija se sastoji od po šest subdomena (faceta), koji bliže određuju sadržaj te dimenzije.

Prva dimenzija u okviru modela „Velikih pet“ je *neuroticizam* koji se odnosi na prilagođenost i emocionalnu stabilnost naspram neprilagođenosti i emocionalne nestabilnosti. Uži aspekti ovog domena su: anksioznost, hostilnost, depresivnost, socijalna nelagodnost, impulsivnost i vulnerabilnost. *Ekstraverzija*, kao druga dimenzija petofaktorskog modela, prevashodno se odnosi na socijabilnost. Subdomeni ovog faktora su: toplina, druželjubivost, asertivnost, aktivitet, potraga za uzbudjenjem i pozitivne emocije. Treća dimenzija je *otvorenost* i obuhvata estetsku senzitivnost, intelektualnu radoznalost, intraceptivnost, preferenciju različitosti, potrebu za promenom, nezavisnost mišljenja, odnosno sklonost

nedogmatskim stavovima. Uži aspekti ovog domena su: fantazija, estetika, osećanja, akcija, ideje i vrednosti. Četvrti faktor, *saradljivost*, je dimenzija interpersonalnih relacija. Uži aspekti ove dimenzije su: poverenje, iskrenost, altruirazam, popustljivost, skromnost i blaga narav. Poslednji faktor, *savesnost*, predstavlja sposobnost samokontrole u smislu disciplinovane težnje ka ciljevima i pridržavanje sopstvenih principa. Uži aspekti ove dimenzije su: kompetencija, red, dužnost, postignuće, samodisciplina i promišljenost.

Iako je stabilnost petofaktoske solucije potvrđena u mnogim istraživanjima, pokazalo se da on ne može uspešno da diferencira spektar ljudskog ponašanja koja se kreću na dimenziji psihotično – nepsihotično. Uzimajući ovo u obzir, neki autori smatraju da je za precizan opis univerzuma ljudskog ponašanja modelu „Velikih pet“ neophodno dodati još jednu dimenziju, koja se u literaturi označava nazivima kao što su psihoticizam, šizotipalnost, disocijacija ili dezintegracija (Đurić-Jočić, Džamonja-Ignjatović, & Knežević, 2004). U osnovi ovakvih shvatanja je pretpostavka da je sklonost ka razvijanju različitih vrsta psihoza kontinuirana crta ličnosti, rasprostranjena u celoj populaciji, a psihotično ponašanje je samo krajnja tačka na ovom kontinuumu. Obimno istraživanje koje su sprovedli Knežević i saradnici, koristeći 26 skala domaćih i stranih autora koje mere različite fenomene psihoticizma, šizotipalnosti i disocijacije, pokazalo je da se faktorskom analizom može izdvojiti robustan faktor prvog reda nazvan *generalni faktor dezintegracije* (Knežević, Savić, Kutlešić, Jović, Opačić, & Šaula, 2008). Ovaj faktor se sastoji od 10 modaliteta: generalna egzekutivna disfunkcija, perceptivne distorzije, povećana svesnost, depresija, paranoja, manija, introvertivna anhedonija, zaravnjeni afekat, somatomorfna disregulacija i magijsko mišljenje.

U ovom radu želeli smo da proverimo da li postoji veza, i ako postoji u kom smeru, između obrade reči različite afektivne valence (afektivnog primovanja) i bazične strukture ličnosti definisane modelom „Velikih pet“ i Modelom dezintegracije. Efekte afektivnog primovanja ispitali smo zadatkom leksičke odluke, kao jednom od najstandardnijih eksperimentalnih procedura u kognitivnoj psihologiji.

EKSPERIMENT

Metod

Ispitanici: U eksperimentu su učestvovala 152 ispitanika koji su bili studenti prve i druge godine osnovnih studija na Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Stimuli: Za potrebe ovog eksperimenta korišćeni su pojmovi iz baze *Konotativni rečnik* Dragana Jankovića (Janković, 2000a, 2000b). Svaki pojam koji se nalazi u bazi prethodno je procenjen na subskalama *Konotativnog diferencijala* (CD-15) koje mere afektivnu dimenziju značenja (Prilog 1). Iz baze je izdvojeno 240 pojmove (imenice u nominativu jednine) grupisanih u tri kategorije: 80 afektivno pozitivnih pojmoveva, 80 neutralnih i 80 afektivno negativnih pojmoveva, koji su kasnije korišćeni u zadatku primovanja. Po 60 afektivno

pozitivnih, neutralnih i negativnih pojmove iskorišćeno je za konstruisanje stimulusa-primova, a po 20 pozitivnih, negativnih i neutralnih pojmove za konstruisanje stimulusa-meta. Svi stimulusi korišćeni u istraživanju i prosečne vrednosti koje oni zauzimaju na afektivnoj skali Konotativnog diferencijala navedeni su u Prilogu 2, posebno za primove i posebno za mete. Rezultati analize varijanse su pokazali da se afektivno pozitivne, neutralne i negativne reči koji su korišćene kao stimulusi-primovi značajno razlikuju po vrednostima koje dobijaju na navedenoj meri afektivnog značenja: $F(2,118) = 1.028.4$, $p < 0.01$. I kod imenica koji su korišćene kao stimulusi-mete analiza varijanse je pokazala značajnu razliku između tri grupe stimulusa: $F(2,57) = 718.2$, $p < 0.01$. Post hoc test (LSD) je pokazao da se i u slučaju stimulusa-primova i u slučaju stimulusa-meta afektivno pozitivni, neutralni i negativni stimulusi međusobno značajno razlikuju na nivou 0.01. Ispitanicima je prikazano 120 parova stimulusa, od kojih su 60 reči-meta bile pseudoreči, a 60 reči (po 20 emotivno pozitivnih, neutralnih i negativnih). Njima je prethodilo po 15 emocionalno pozitivnih, 15 neutralnih i 15 emocionalno negativnih reči, kao i 15 situacija u kojima je umesto reči prikazivan niz slova, na primer DDDD. Pseudoreči su konstruisane menjanjem po jednog slova na korpusu pojmove koji je preuzet iz baze Konotativni rečnik. Pre eksperimenta, ispitanicima je prikazivana vežba koja se sastojala od 24 para stimulusa.

Nacrt: Eksperiment je bio trofaktorski. Prvi faktor, leksikalnost, imao je dva nivoa: reč i pseudoreč¹. Drugi faktor, afektivna valanca stimulusa-prima, imao je četiri nivoa: pozitivni, neutralni i negativni prim, kao i situaciju u kojoj je ispitanicima umesto prima prikazivan niz slova (situacija bez afektivnog konteksta, odnosno kontrolna situacija). Najzad, treći faktor, afektivna valanca stimulusa-mete, imao je tri nivoa: pozitivna, negativna i neutralna afektivna valanca reči. Da bi se obezbedilo da se iste reči-mete u eksperimentu pojave u različitim kontekstima, a izbeglo ponavljanje stimulusa, stimulusi-primovi rotirani su po latinskom kvadratu.

Procedura: Za konstrukciju eksperimenta korišćen je program SuperLab Pro (verzija 2.0). Na ekranu računara ispitanicima se nakon fiksacione tačke pojavljivao stimulus-prim, u trajanju od 150 milisekundi. Posle njega sledio je interstimulusni interval (ISI) od 100 milisekundi, a zatim stimulus-meta koja je nestajala sa ekrana kada ispitanik da odgovor. Maksimalno vreme za davanje odgovora iznosilo je 1500 milisekundi. Između svakog para stimulusa postojao je interval (ITI) u trajanju od 1200 milisekundi. Zadatak ispitanika bio je da prvu reč (stimulus-prim) samo pročitaju, a da na drugu reč (stimulus-metu) pritiskom na taster (da/ne) što brže odgovore da li predstavlja reč srpskog jezika koja ima značenje ili ne. U nejednakim intervalima na ekranu se pojavljivala poruka „Ponovite poslednje dve reči“, čime je obezbeđeno čitanje svih stimulusa koji se pojavljuju, kako primova, tako i meta.

Kontrolne varijable: Svi stimulusi bili su ujednačeni po dužini, frekvenci, konkretnosti i asocijativnoj povezanosti između primova i meta. Podaci o frekvenci pojmove korišćenih u istraživanju uzeti su iz frekvencijskog rečnika srpskog jezika (Kostić, 1999). Podaci o konkretnosti, odnosno apstraktnosti pojmove uzeti su iz baze Konotativni rečnik, u kojoj za sve korišćene pojmove postoje procene na sedmostepenoj bipolarnoj skali konkretno – apstraktno. Podaci o asocijativnoj povezanosti pojmove dobijeni su procenama dvadeset nezavisnih procenjivača, čije je zadatak bio da na sedmostepenoj skali označe u kojoj meri su dva pojma međusobno povezana. U eksperimentu su korišćeni samo oni pojmovi oko kojih je postojalo nedvosmisленo slaganje da nisu međusobno asocijativno povezani.

1 Stimulusi-primovi koji su prethodili pseudorečima su takođe izabrani iz baze Konotativni rečnik i podeljeni u tri grupe (pozitivne, neutralne i negativne), međutim, kako pseudoreči ne ulaze u dalju analizu svi podaci se odnose samo na one primove koji su prethodili pojmovima sa značenjem.

Inventar za merenje petofaktorske strukture ličnosti – NEO PI-R: Za operacionalizaciju modela petofaktorske strukture ličnosti korišćen je upitnik NEO PI-R (Revised NEO Personality Inventory). Ovaj upitnik je, kao jedan od najčešće primenjivanih instrumenata u oblasti psihologije ličnosti, standardizovan na našoj populaciji, što ga čini posebno pogodnim za ovo istraživanje. NEO PI-R se sastoji od pet osnovnih dimenzija (domena): Neuroticizam (N), Ekstraverzija (E), Otvorenost (O), Saradljivost (A) i Savesnost (C). Svaka skala namenjena merenju ovih domena obuhvata po 6 subskala koje mere aspekte (facete). Subskale se sastoje od po 8 ajtema, što ukupno čini 240 ajtema. Stepen slaganja ili neslaganja sa sadržajem ajtema ispitanici izražavaju na petostepenoj Likertovoj skali procene (od "nimalo se ne slažem" do "u potpunosti se slažem").

Inventar za merenje dezintegracije – DELTA 10: Inventar za merenje dezintegracije – DELTA 10 konstruisan je na osnovu ranije opisanog istraživanja Kneževića i saradnika (Knežević et al, 2008). Inventar se sastoji od 10 skala koje mere različite modalitete dezintegracije. Ove dimenzije su: generalna egzekutivna disfunkcija, perceptivne distorzije, paranoja, depresija, zaravnjeni afekat, somatomorfna disregulacija, povećana svesnost, magijsko mišljenje, manija i introvertivna anhedonija. Svaka skala se sastoji od po 20 ajtema, što ukupno čini 200 ajtema. Stepen slaganja ili neslaganja sa sadržajem ajtema ispitanici izražavaju na petostepenoj Likertovoj skali procene (od "nimalo se ne slažem" do "u potpunosti se slažem").

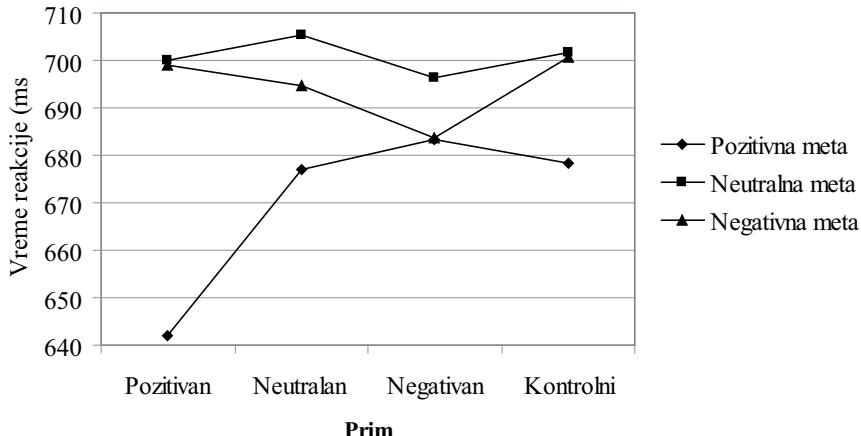
Postupak: Inventare NEO PI-R i DELTA 9 ispitanici su popunjavali u okviru redovnih vežbi iz predmeta Psihologija ličnosti, a rečeno im je da će podaci biti korišćeni isključivo u istraživačke svrhe. Eksperiment afektivnog primovanja ispitanici su radili individualno, a sproveden je u Laboratoriji za eksperimentalnu psihologiju na Filozofском fakultetu u Beogradu. Eksperiment je trajao 10 minuta.

Rezultati

Iz analize su izbačeni ispitanici čija su vremena reakcije bila iznad 3 standardne devijacije u odnosu na prosek. Na ovaj način izbačena su 4 ispitanika. Takođe, jednom broju ispitanika zbog tehničke greške nisu zadate skale manije i introvertivne anhedonije iz inventara DELTA 10, pa smo ove skale takođe izbacili iz analize.

Afektivno primovanje. Rezultati eksperimenta afektivnog primovanja obrađeni su analizom varijanse za ponovljena merenja i prikazani su na Slici 1. Analiza varijanse je pokazala značajan onovni efekat afektivne valence prima: $F(3, 453) = 2.75$, $p < 0.05$, osnovni efekat afektivne valence mete: $F(2, 302) = 35.72$, $p < 0.01$ i značajnu interakciju afektivne valence prima i afektivne valence mete: $F(6, 906) = 6.40$, $p < 0.01$.

Osnovni efekat afektivne valence prima pokazuje da se brže obrađuju stimulusi kojima prethodi pozitivan prim u odnosu na stimuluse koji prethodi neutralni prim: $F(1, 151) = 7.03$, $p < 0.01$ i stimuluse kojima prethodi kontrolni prim (niz slova): $F(1, 151) = 5.60$, $p < 0.05$. Ostali parcijalni efekti nisu dostigli statističku značajnost. Osnovni efekat afektivne valence mete pokazuje da se pozitivni stimulusi-mete obrađuju brže od neutralnih: $F(1, 151) = 65.78$, $p < 0.01$ i negativnih: $F(1, 151) = 38.62$, $p < 0.01$, dok razlika između neutralnih i negativnih mete nije statistički značajna.

Slika 1: Prosečna vremena reakcije za afektivno pozitivne, negativne i neutralne mete

Kao što smo ranije istakli, rezultati su pokazali značajnu interakciju između afektivne valence prima i afektivne valence mete. Pregledom vremena reakcije pretpostavili smo da ova interakcija potiče prvenstveno iz situacije kada pozitivnoj meti prethodi pozitivan prim. Da bi proverili ovu pretpostavku pristupili smo analizi parcijalnih interakcija. Prva parcijalna interakcija koju smo analizirali je interakcija neutralnih i negativnih mete i svih nivoa prima. Rezultati su pokazali da ova interakcija nije značajna. Parcijalna interakcija neutralnog, negativnog i kontrolnog prima i svih nivoa mete takođe ne dostiže statističku značajnost. Sa druge strane, parcijalna interakcija pozitivnih i neutralnih mete i svih nivoa prima je statistički značajna: $F(3, 453)=7.70$, $p < 0.01$. Interakcija pozitivnih i negativnih mete i svih nivoa prima takođe dostiže statističku značajnost $F(3, 453)=10.38$, $p < 0.01$. Ovakva struktura rezultata ide u prilog pretpostavci da interakcija afektivne valence prima i afektivne valence mete potiče prvenstveno iz efekta pozitivne facilitacije.

Još detaljniju strukturu rezultata dobili smo analizom parcijalnih efekata. Situacija u kojoj *pozitivnoj meti* prethodi pozitivan prim značajno se razlikuje od situacija kada joj prethodi neutralan prim: $F(1, 151) = 22.74$, $p < 0.01$, negativan prim: $F(1, 151) = 29.30$, $p < 0.01$ i kontrolni prim: $F(1, 151) = 26.87$, $p < 0.01$. Situacije u kojoj pozitivnoj meti prethode neutralni, negativni i kontrolni prim se međusobno ne razlikuju. Drugim rečima, postoji jasan efekat facilitacije za situaciju kada pozitivnom primu prethodi pozitivna meta. Situacije u kojima *neutralnoj meti* prethode pozitivan, neutralan, negativan i kontrolni prim se statistički značajno ne razlikuju, odnosno neutralne mete se obrađuju podjednako, bez obzira koji im prim prethodi. Situacija u kojoj *negativnoj meti* prethodi negativan prim značajno se razlikuje od situacije kada joj prethode pozitivan prim: $F(1, 151) = 4.1$, $p < 0.05$ i kontrolni prim: $F(1, 151) = 4.67$, $p < 0.05$.

Ova situacija se ne razlikuje značajno od situacije kada negativnoj meti prethodi neutralan prim. Situacije u kojima negativnoj meti prethode pozitivan, neutralan i kontrolni prim se međusobno statistički značajno ne razlikuju.

Sa druge strane, ukoliko parcijalne efekte posmatramo po afektivnoj valenci prima, rezultati pokazuju da se u situaciji *pozitivnog prima* značajno razlikuju vremena reakcije na pozitivne i neutralne mete: $F(1, 151) = 70.9$, $p < 0.01$ i pozitivne i negativne mete: $F(1, 151) = 56.39$, $p < 0.01$. Razlika između neutralnih i negativnih meta ne dostiže statističku značajnost. Ukoliko stimulusima prethodi *neutralan prim*, takođe se značajno razlikuju vremena reakcije na pozitivne i neutralne mete: $F(1, 151) = 13.96$, $p < 0.01$ i pozitivne i negativne mete: $F(1, 151) = 4.36$, $p < 0.05$, a razlika između neutralnih i negativnih nije statistički značajna. U situaciji kada stimulusima prethodi *negativan prim* nema statistički značajnih razlika, mada je razlika u vremenu reakcije na pozitivne i neutralne mete na granici značajnosti: $F(1, 151) = 3.69$, $p < 0.054$. I, na kraju, ukoliko stimulusima prethodi *kontrolni prim* značajno se razlikuju vremena reakcije na pozitivne i neutralne mete: $F(1, 151) = 10.37$, $p < 0.01$ i pozitivne i negativne mete: $F(1, 151) = 11.18$, $p < 0.01$. Razlika između neutralnih i negativnih meta ne dostiže statističku značajnost.

Uopšteno rečeno, rezultati analize varijanse pokazuju značajno ubrzanje vremena reakcije na pozitivne stimuluse ukoliko im prethode pozitivni primovi u odnosu na sve ostale situacije u eksperimentu. Sa druge strane, ubrzanje u vremenu reakcije na negativne stimuluse ukoliko im prethodi negativan prim je mnogo manje jasno. Videli smo da analize kontrasta pokazuju da se situacija u kojoj negativnoj meti prethodi negativan prim značajno razlikuje od situacija kada joj prethode pozitivan i kontrolni, ali ne i kada joj prethodi neutralan prim. Pored toga, vreme reakcije na negativnu metu ne razlikuje se značajno od vremena reakcije na neutralne mete, bez obzira koji joj prim prethodi.

Povezanost afektivnog primovanja i bazične strukture ličnosti

Za povezivanje efekata afektivnog primovanja i bazične strukture ličnosti korišćene su kanonička i kvazikanonička korelaciona analiza. Levi skup varijabli sačinjen je od svih varijabli ličnosti sa inventara NEO PI-R i DELTA 10. Da bi u ovu vrstu analize ubacili eksperimentalne podatke najpre smo izračunali diferencijalne skorove za vremena reakcije. Situaciju u kojoj je pozitivnoj meti prethodio pozitivan prim oduzeli smo od situacije u kojima je pozitivnoj meti prethodio neutralni prim sa jedne, i kontrolni prim sa druge strane. Na isti način izračunati su i diferencijalni skorovi za negativne mete – situaciju u kojoj je negativnoj meti prethodio negativan prim oduzeli smo od situacije u kojima su negativnoj meti prethodili neutralni i kontrolni prim. Na ovaj način dobili smo efekte pozitivne i negativne facilitacije. Ovi skorovi sačinjavali su desni skup varijabli u kanoničkoj i kvazikanoničkoj analizi.

Pregledom matrice interkorelacija (Prilog 3) možemo primetiti da su korelacijske varijabli pozitivne i negativne facilitacije i varijabli ličnosti uglavnom

male i retko dostižu statističku značajnost. Ipak, one donekle ukazuju na povezanost nekih od subdomena neuroticizma, ekstraverzije i dezintegracije s jedne, i efekata pozitivne facilitacije s druge strane. Efekti negativne facilitacije su povezani samo sa subdomenom hostilnost sa dimenzije neuroticizma i altruizma sa dimenzije otvorenosti.

Rezultati kanoničke korelace analize nisu izdvojili značajne kanoničke funkcije. Kvazikanonička koreaciona analiza kao mnogo robusnija metoda pokazala je dve značajne kvazikanoničke funkcije (Tabela 1).

Tabela 1: Kvazikanoničke korelacije i testovi značajnosti

ro	ro2	f-test	značajnost
.332	.111	15.411	.000
.367	.135	19.270	.000

Prva kvazikanonička funkcija ukazuje na povezanost facilitacije za pozitivne stimuluse (Prilog 4) i sa jedne, svih faceta sa dimenzija neuroticizma, ekstraverzije i savesnosti (NEO PI-R), kao i i svih modaliteta dezintegracije (DELTA 10) sa druge strane (Prilog 5). Drugim rečima kod neneurotične (emocionalno stabilne), ekstravertne i savesne strukture ličnosti sa sniženim skorovima na skalama dezintegracije postoji pojačano primovanje u situaciji kada pozitivnoj meti prethodi pozitivan prim.

Druga kvazikanonička funkcija govori o povezanosti facilitacije za negativne stimuluse (Prilog 4) i pojedinih faceta sa dimenzija neuroticizam, ekstraverzija i saradljivost, kao i svih modaliteta dezintegracije (Prilog 5). Hostilne, rezervisane, socijalno povučene, sumnjičave, kompetitivne i netolerantne osobe sa niskim skorovima na skalama dezintegracije imaju pojačano primovanje u situaciji kada negativnom primu prethodi negativna meta.

Matrica interkorelacija pokazuje da su kvazikanoničke funkcije praktično ortogonalne i kada su u pitanju varijable ličnosti i kada su u pitanju varijable pozitivne i negativne facilitacije (Tabela 2). Nepovezanost ovih funkcija ukazuje na postojanje dva nezavisna procesa kada su u pitanju efekti facilitacije kojima odgovaraju dve različite strukture ličnosti.

Tabela 2: Interkorelације kvazikanoničkih funkcija

Varijable ličnosti		Varijable pozitivne i negativne facilitacije			
		1	2	1	2
1	1.000	-.084	1	1.000	.081
2	-.084	1.000	2	.081	1.000

DISKUSIJA

U ovom radu želeli smo da proverimo da li postoji veza i u kom smeru između obrade reči različite afektivne valence i bazične strukture ličnosti definisane modelom "Velikih pet" i Modelom dezintegracije. Rezultati eksperimenta afektivnog primovanja u zadatku leksičke odluke su pokazali značajne osnovne efekte afektivne valence prima i afektivne valence mete, kao i značajnu interakciju ova dva faktora. Sa druge strane, kvazikanonička korelaciona analiza je pokazala povezanost pozitivne i negativne facilitacije sa pojedinim dimenzijama bazične strukture ličnosti.

Prvi značajan nalaz odnosi se na osnovi efekat afektivne valence mete. Videli smo da se u kontrolnoj situaciji (situaciji bez afektivnog konteksta) afektivno pozitivne reči obrađuju značajno brže od neutralnih i negativnih, dok razlika između negativnih i neutralnih reči nije statistički značajna. Ovakva struktura rezultata se replicira i kada su kao primovi korišćene pozitivne i neutralne reči. Kada su kao primovi korišćene reči sa negativnom afektivnom valencijom osnovni efekat afektivne valence ne dostiže statističku značajnost, iako je razlika u vremenu obrade pozitivnih i neutralnih stimulusa na samoj granici značajnosti ($p < 0.054$).

Ovakvi nalazi su u skladu sa ranijim istraživanjima afektivnog primovanja. Naime, osnovni efekat afektivne valence se dosledno replicira u različitim kognitivnim zadacima: zadatku imenovanja reči (Bargh et al., 1996; De Houwer & Randell, 2004), zadatku evaluativne odluke (Fazio et al., 1986; Bargh et al., 1996), zadatku leksičke odluke (Rosell, 2004; Orlić, 2002). Ovi različiti nalazi pokazuju da se, gledano u apsolutnim vremenima reakcije, najbrže obrađuju afektivno pozitivne, zatim afektivno negativne i na kraju afektivno neutralne reči. Međutim, statistička značajnost razlika između afektivno pozitivnih, neutralnih i negativnih stimulusa nije ista u svim eksperimentima.² U jednom broju istraživanja sve razlike su statistički značajne, u jednom broju su značajne razlike između pozitivnih sa jedne strane, i neutralnih i negativnih reči sa druge strane, a u nekim radovima značajna je razlika između pozitivnih i neutralnih reči, a razlika pozitivnih i negativnih, kao i negativnih i neutralnih ne dostiže statističku značajnost. Pored toga, u velikom broju radova se uopšte ne koriste afektivno neutralne reči-mete, već samo pozitivne i negativne, što u znatnoj meri otežava poređenje različitih nalaza. U svakom slučaju, sa priličnom sigurnošću možemo tvrditi da se, bar kada su u pitanju reči, najbrže obrađuju afektivno pozitivni stimulusi, dok razlika između pozitivnih i negativnih, kao ni između negativnih i neutralnih stimulusa nije toliko stabilan nalaz.

Drugi značajan nalaz odnosi se na dobijenu interakciju afektivne valence prima i afektivne valence mete. Ovaj nalaz ukazuje na postojanje efekta

² Po našem saznanju, samo u jednom istraživanju u kome je korišćen zadatak imenovanja dobijeno je da se negativne reči obrađuju brže od pozitivnih (Bargh et al., 1996).

afektivnog primovanja, odnosno na uticaj afektivnog konteksta na brzinu obrade reči različite afektivne valence. Videli smo da ova interakcija potiče prevashodno iz razlike u brzini obrade stimulusa pozitivne valence kada im prethodi afektivno pozitivan prim, u odnosu na situacije kada im prethodi neutralan, negativan ili kontrolni prim. Dok je efekat pozitivne facilitacije prilično nedvosmislen nalaz, efekat negativne facilitacije je mnogo manje jasan. Naime, situacija kada negativnoj meti prethodi negativan prim se značajno razlikuje od situacija kada joj prethode pozitivan i kontrolni, ali ne i neutralni prim. Pored toga, vreme reakcije na negativne mete nije značajno brže od vremena reakcije na neutralne mete, bez obzira na afektivni kontekst koji im prethodi. Ovakva struktura rezultata nas navodi na oprez u donošenju zaključaka o postojanju negativne facilitacije u ovako dizajniranom eksperimentu.

Prethodna istraživanja u kojima je dobijan efekat afektivnog primovanja uglavnom izveštavaju o postojanju facilitacije i za pozitivne i za negativne stimuluse. Međutim, gledano u apsolutnim vremenima reakcije, negativna facilitacija je uvek manja od pozitivne facilitacije. Kao što smo istakli, osnovni efekat afektivne valence mete u situaciji bez afektivnog konteksta ukazuje na to da se pozitivne reči obrađuju brže od negativnih. Pored toga, prethodna istraživanja koja izveštavaju o osnovnom efektu prima pokazuju da se reči obrađuju brže ukoliko im prethodi pozitivan prim nego ako im prethodi negativan prim. U našem istraživanju ovo nije slučaj, odnosno razlika u obradi reči kada im prethodi pozitivan i negativan prim nije statistički značajna. Međutim, pozitivan prim značajno ubrzava obradu reči u odnosu na neutralni i kontrolni prim. Uzimajući sve ovo u obzir, možemo zaključiti da se pozitivne reči obrađuju brže od negativnih, ali i da značajno više ubrzavaju obradu reči koje im slede.

U uvodnom delu smo istakli da se objašnjenja afektivnog primovanja međusobno razlikuju, pa smo u ovom trenutku daleko od preciznog odgovora na pitanje koji kognitivno-afektivni procesi stoje u pozadini ovog efekta. Bez obzira na vrstu objašnjenja, jasno je da ovako dizajniran zadatak, najopštije rečeno, meri kapacitet za kognitivnu obradu afektivnih informacija. Sa druge strane, veliki broj psihometrijski utvrđenih crta ličnosti se definiše upravo odnosom kognitivnih i afektivnih procesa. Na primer, neuroticizam i depresija se određuju kao generalna usmerenost na negativne sadržaje, ekstraverzija kao usmerenost na pozitivne sadržaje, aleksitimija i afektivna zaravnjenost kao nedostatak afektivne reakcije na stimuluse u okolini, šizotipalnost i disocijacija kao neusklađenost afektivnih i kognitivnih funkcija. Polazeći od ovakvih definicija, prethodna istraživanja koja su se bavila individualnim razlikama u kognitivnoj obradi afektivno obojenog materijala su uzimala jednu izolovanu dimenziju ličnosti i posmatrala kakva je struktura afektivnog primovanja kod pojedinaca koji imaju visok i nizak skor na toj dimenziji. Osnovna pretpostavka ovih istraživanja bila je da kod osoba sa povиšenim skorovima na ispitivanoj dimenziji postoji određeni disbalans između apetitivnih i averzivnih kognitivno-afektivnih mehanizama.

U ovom istraživanju pokušali smo da ispitamo vezu između procesiranja afektivno obojenih stimulusa i celokupnog prostora bazične strukture ličnosti. Da se podsetimo, bazična struktura ličnosti definisana je modelom „Velikih pet“ i dopunjena modelom Dezintegracije. Rezultati kvazikanoničke korelaceione analize u kojoj su jedan set varijabli predstavljale sve opisane dimenzije bazične strukture ličnosti, a drugi set efekti pozitivne i negativne facilitacije pokazali su dve značajne kvazikanoničke funkcije.

Prva kvazikanonička funkcija ukazuje na povezanost facilitacije za pozitivne stimuluse i svih faceta sa dimenzija neuroticizma, ekstraverzije i savesnosti (NEO PI-R) s jedne, kao i svih modaliteta dezintegracije (DELTA 10) s druge strane. Pri tom, povezanost pozitivne facilitacije, neuroticizma i dezintegracije je negativna, dok je povezanost pozitivne facilitacije, ekstraverzije i savesnosti pozitivna. Ova struktura rezultata ukazuje da je kod emocionalno stabilne, ekstravertne i savesne strukture ličnosti pojačano primovanje u situaciji kada pozitivnoj meti prethodi pozitivan prim. Sa druge strane, kod emocionalno nestabilne, introvertne, manje savesne strukture ličnosti sa izraženim dezintegracionim fenomenima efekat pozitivne facilitacije je smanjen.

Bazičnu strukturu ličnosti kod koje je pojačan efekat primovanja u situaciji kada pozitivnom primu prethodi pozitivna meta možemo jednostavno opisati kao *stabilnu i proaktivnu*. Osobe koje spremnije reagiju na pozitivne draži ne samo da su emocionalno opuštene, umerene, sigurne, samopouzdane, optimistične i tolerantne na frustraciju, već su i otvorene prema drugim ljudima i svetu oko sebe i odgovorne u postavljanju i ostvarivanju svojih ciljeva. Sa druge strane, strukturu ličnosti kod koje je smanjen efekat pozitivne facilitacije možemo opisati kao *emocionalno nestabilnu, povučenu i neorganizovanu*. Ove osobe su sklone negativnim emocijama kao što su tuga, anksioznost, depresija, panika i niska frustraciona tolerancija. Pored toga, povučene su, stidljive, nemametljive, oprezne, ali i nemarne i neorganizovane u ostvarenju ciljeva. Takode, ove osobe su sklone ispoljavanju svih modaliteta dezintegracionih procesa, što ukazuje na postojanje slabih granica i konfuzije u razumevanju sveta i sebe.

Druga kvazikanonička funkcija govori o povezanosti facilitacije za negativne stimuluse i pojedinih faceta sa dimenzija neuroticizma, ekstraverzije i saradljivosti, kao i svih modaliteta dezintegracije. Hostilne, rezervisane, socijalno povučene, sumnjičave, kompetitivne i netolerantne osobe sa niskim skorovima na skalama dezintegracije imaju pojačano primovanje u situaciji kada negativnom primu prethodi negativna meta. Sa druge strane, efekat negativne facilitacije je smanjen kod blagih, umerenih, srdaćnih, toplih, tolerantnih i popustljivih osoba, koje istovremeno imaju povišene skorove na svim modalitetima dezintegracije.

Ovakva struktura rezultata ukazuje na ulogu *agresivnosti* u pojačavanju osetljivosti na negativne stimuluse. Osobe koje spremnije reaguju na negativnu metu ukoliko joj prethodi negativan prim možemo opisati kao agresivne, ali integrisane. Osobe kod kojih je smanjen efekat negativne facilitacije možemo opisati kao neagresivne, ali dezintegrисane. Na ovom mestu treba naglasiti da

da svi modaliteti dezintegracije negativno koreliraju i sa efektima pozitivne, i sa efektima negativne facilitacije. Ovakav nalaz ukazuje na mogućnost da su osobe sklone dezintegracionim fenomenima generalno manje osetljive na afektivnu valencu stimulusa, bilo da je ona pozitivna ili negativna.

Suprotno očekivanjima, u ovom istraživanju ni neuroticizam u celini ni dezintegracija nisu povezani sa jačom facilitacijom za negativne stimuluse. Kod osoba koje imaju visoke skorove na neuroticizmu i dezintegraciji, a niske skorove na ekstraverziji i savesnosti postoji smanjena facilitacija u situaciji kada pozitivnom primu prethodi pozitivna meta. Ovakav nalaz ukazuje da ove osobe nemaju generalnu usmerenost ka negativnim sadržajima, već nedostatak usmerenosti ka pozitivnim. Konkretnije, u situaciji primovanja pozitivan stimulus ne izaziva u dovoljnoj meri pozitivnu reakciju organizma, pa efekat ubrzavanja stimulusa iste valence izostaje.

Jedina subdimenzija neuroticizma koja je povezana sa pojačanim efektima negativne facilitacije je hostilnost. Ona, zajedno sa pojedinim subskalama iz domena saradljivosti i ekstraverzije, ukazuje na ulogu agresivnosti u povećanju osetljivosti na negativne sadržaje. Ono što na prvi pogled deluje iznenađujuće je da ta agresivnost ide uz smanjene skorove na svim skalama dezintegracije. Međutim, ovo možda i nije neobično s obzirom da agresivnost nije glavni sadržaj dezintegrativnih fenomena. Osnovni sadržaj ovog konstrukta je zapravo nedostatak koordinacije i integracije afektivnih, kognitivnih i bihevioralnih funkcija. Nalaz da su kod osoba koje imaju visoke skorove na dezintegraciji smanjeni efekti facilitacije, bila ona pozitivna i negativna, upravo govori o slaboj povezanosti afektivnih reakcija i njihovih kognitivnih reprezentacija.

ZAKLJUČAK

Iako se tradicionalna eksperimentalna psihologija i psihologija individualnih razlika već dugi niz godina izučavaju odvojeno, čini se da na njihovom preseku postoji čitav niz relevantnih tema koje mogu da izazovu pažnju istraživača. Jednom od takvih tema smo se bavili u ovom radu. Nalazi našeg istraživanja pokazuju da postoji povezanost obrade afektivno obojenih reči i bazične strukture ličnosti. Ipak, još uvek smo daleko od toga da damo konačan odgovor na pitanja kakva je tačna struktura ove povezanosti i koji su precizni mehanizmi kojima se ona ostvaruje. Smatramo da smo u ovom radu u većoj meri otvorili ova pitanja, nego što smo dali odgovor na njih.

Saznanjima o prirodi procesiranja afektivnog materijala kod različitih bazičnih struktura ličnosti mogu da nas približe samo pažljivo konstruisana istraživanja. Pravci u kojima se mogu kretati ova istraživanja su mnogobrojni. Mi ćemo predstaviti samo neke od njih i ujedno ukazati na propuste u ovom radu.

Na prvom mestu, ovakvo i slična istraživanja treba izvesti na pažljivije odabranom uzorku. Da se podsetimo, naše istraživanje je obavljenlo na uzorku

studenata psihologije. Međutim, ova grupa je visoko selekcionisana, pa distribucije skorova sa inventara ličnosti odstupaju od normalnih. Drugim rečima, studenti u proseku imaju smanjene skorove na neuroticizmu i dezintegraciji, a povišene na skalama ekstraverzije, otvorenosti, saradljivosti i savesnosti. Ova činjenica otežava dobijanje jasnih efekata i ograničava broj statističkih metoda koje su nam na raspolaganju. Naravno, ovde se javlja problem tehničke prirode – istraživanja individualnih razlika zahtevaju prilično veliki broj ispitanika, što je u našim uslovima prilično teško izvesti na opštoj populaciji. Uzorak može da se modifikuje i ciljanim izborom grupa koje će biti obuhvaćene istraživanjem (na primer, ispitivanje kliničke populacije).

Prirodu povezanosti procesiranja afektivno obojenog materijala i bazične strukture ličnosti treba ispitati i na drugim kognitivnim zadacima i sa drugačijim vrstama stimulusa. Iako veliki broj autora afektivno primovanje razmatra kao jedinstven proces ipak postoji mogućnost da to nije slučaj. Na primer, moguće je da procesi i mehanizmi uključeni u direktnu evaluaciju stimulusa (kao što je slučaj kod zadatka evaluativne odluke) i u indirektnu evaluaciju (kao što je slučaj kod leksičke odluke ili zadatka imenovanja) nisu potpuno isti. Takođe, obrada vizuelnog i verbalnog materijala može uključivati donekle različite procese, s obzirom da slike daju direktniju informaciju o afektivnom značenju, dok reči zahtevaju prethodnu semantičku obradu. Smatramo da bi za razumevanje mehanizama procesiranja afektivno obojenog materijala bilo veoma korisno uporediti individualne razlike u procesiranju verbalnih i vizuelnih stimulusa.

LITERATURA

- Bargh, J. A., Chaiken, S., Raymond, P., & Pratto, F. (1992). The generality of the automatic attitude activation effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 62, 893–912.
- Bargh, J. A., Chaiken, S., Raymond, P., & Hymes, C. (1996). The automatic evaluation effect: Unconditional automatic attitude activation with a pronunciation task. *Journal of Experimental Social Psychology*, 32, 104–128.
- Blair, K. S., Richell, R. A., Mitchell, D. G. V., Leonard, A., Morton, J., & Blair, R. J. R. (2006). They know the worlds, but not the music: Affective and semantic priming in individuals with psychopathy. *Biological psychology*, 73, 114–123.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1985). *The NEO Personality Inventory manual*. Odessa.FL: Psychological Assessment Resources.
- De Houwer, J., Hermans, D., & Ellen, P. (1998). Affective and identity priming with episodically associated stimuli. *Cognition and emotion*, 12, 145–169.
- De Houwer, J., Hermans, D., & Spruyt, A. (2001). Affective priming of pronunciation responses: Effects of target degradation. *Journal of experimental social psychology*, 37, 85–91.
- De Houwer, J., & Randell, T. (2004) Robust affective priming effects in a conditional pronunciation task: Evidence for the semantic representation of evaluative information. *Cognition and emotion*, 18(2), 251–264.
- Đurić-Jočić, D., Džamonja-Ignjatović, T., & Knežević, G. (2004). *NEO PI-R primena i interpretacija*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.

- Fazio, R. H. (2001). On the automatic activation of associated evaluations: An overview. *Cognition and Emotion*, 15(2), 115–141.
- Fazio, R. H. (1993). Variability in the likelihood of automatic attitude activation: data re-analysis and commentary on Bargh, Chaiken, Govender and Pratto (1992). *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 753–758, 764–765.
- Fazio, R. H., Sanbonmatsu, D. M., Powell, M. C., & Kardes, F. R. (1986). On the automatic activation of attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 229–238.
- Giner-Sorolla, R., Garcia, M.T., & Bargh, J. A. (1999). The automatic evaluation of pictures. *Social Cognition*, 17, 76–96.
- Goeleven, E., De Raedt, R., Baert, S., & Koster, E. (2006). Deficient inhibition of emotional information in depression. *Journal of Affective Disorders*, 93, 149–157.
- Hermans, D., Baeyens, F., & Ellen, P. (1998). Odours as affective-processing context for word evaluation: A case of cross-modal affective priming. *Cognition and emotion*, 12, 601–613.
- Hermans, D., De Houwer, J., & Ellen, P. (1994). The affective priming effect: Automatic activation of the evaluative information in memory. *Cognition and emotion*, 8, 515–533.
- Hill, A. B., & Kemp-Wheeler, S. M. (1989). The influence of context on lexical decision time for emotional and non-emotional words. *Current psychology: Research and Reviews*, 8, 219–227.
- Janković, D. (2000a). Konotativni aspekt značenja: utvrđivanje latentnih dimezija. *Psihologija*, 33(1–2), 199–221.
- Janković, D. (2000b). Konotativni aspekt značenja: konstrukcija konotativnog diferencijala. *Psihologija*, 33(1–2), 221–239.
- Kerns, J. G. (2005). Positive Shizotypy and Emotion Processing. *Journal of Abnormal Psychology*, 114, 392–401.
- Kerns, J. G., & Berenbaum, H. (2000). Aberrant Semantic and affective Processing in People At Risk for Psychosis. *Journal of Abnormal Psychology*, 109, 728–732.
- Klauer, K. C. (1998). Affective priming. *European review of social psychology*, 8, 63–107.
- Klauer, C., & Musch, J. (1997). List Context Effects in Evaluative priming. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 23, 246–255.
- Knežević, G., Savić, D., Kutlešić, V., Jović, V., Opačić G., & Šaula, B. (2008). *Disintegration: a Basic Personality Trait*, tekst predat u štampu.
- Knežević, G., Džamonja-Ignjatović, T., & Đurić-Jočić, D. (2004). *Petofaktorski model ličnosti*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Kostić, Đ. (1999). *Korpus srpskog jezika – Kvantitativni opis strukture srpskog jezika*. Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora i Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Beograd.
- Le Doux, J. (1995). Emotion: Clues from the Brain. *Annual Review of Psychology*, 46, 209–235.
- Le Doux, J. (1996). *The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings Of Emotional Life*. New York: A Touchstone Book.
- Murphy, S. T., & Zajonc, R. B. (1993). Affect, Cognition and Awareness: Affective Priming With Optimal and Suboptimal Stimulus Exposures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(5), 723–739.
- Murphy, S. T., Monahan, J. L., & Zajonc, R. B. (1995). Additivity of Nonconscious Affect: Combined Effects of Priming and Exposure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 589–602.
- Orlić, A. (2002). Afektivno primovanje u zadatku leksičke odluke. *Psihološka istraživanja*, 11–12, 237–256.

- Padovan, C., & Versace, R. (2002). The representation of emotion in long term memory. *Neuropsychologia*, 40, 335–339.
- Robinson, M. D., Ode, S., Moeller, S. K., & Goetz, P. W. (2007). Neuroticism and affective priming: Evidence for a neuroticism-linked negative schema. *Personality and Individual Differences*, 42, 1221–1231.
- Rossell, S. L. (2004). Affective semantic priming in patients with schizophrenia. *Psychiatry Research*, 129, 221–228.
- Suslow, T. (1998) Alexythymia and Automatic Affective Processing. *European Journal of Personality*, 12, 433–443.
- Suslow, T., & Junghanns, K. (2002). Impairments of emotion situation priming in alexithymia. *Personality and individual differences*, 32, 541–550.
- Suslow, T., Roestel, C., & Arolt, V. (2003). Affective priming in schizophrenia with and without affective negative symptoms. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci*, 253, 292–300.
- Van 't Wout, M., Aleman, A., Kessels, R., Laroi, F., & Kahn, R. S. (2004). Emotional processing in a non-clinical psychosis-prone sample. *Schizophrenia Research*, 68, 271–281.
- Wentura, D. (2000). Dissociative affective and associative priming effects in the lexical decision task: Responding “yes” vs “no” to word targets reveals evaluative judgement tendencies. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 26, 456–469.
- Wentura, D. (1999). Activation and Inhibition of Affective Information: Evidence for Negative Priming in the Evaluation Task. *Cognition and Emotion*, 13(1), 65–91.
- Wong, P. S. & Root, J. C. (2003). Dynamic variation in affective priming. *Consciousness and Cognition*, 12, 147 – 168.
- Zajonc, R. B. (1980). Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 35, 151–175.

PRILOG 1

Subskale instrumenta Konotativni diferencijal (CD-15)
koje su korišćene prilikom merenja afektivne valence stimulusa.

POJAM

Neprijatno	-3 ____ -2 ____ -1 ____ 0 ____ 1 ____ 2 ____ 3	Prijatno
Mrsko	-3 ____ -2 ____ -1 ____ 0 ____ 1 ____ 2 ____ 3	Drago
Negativno	-3 ____ -2 ____ -1 ____ 0 ____ 1 ____ 2 ____ 3	Pozitivno
Nepoželjno	-3 ____ -2 ____ -1 ____ 0 ____ 1 ____ 2 ____ 3	Poželjno
Loše	-3 ____ -2 ____ -1 ____ 0 ____ 1 ____ 2 ____ 3	Dobro

PRILOG 2

Prosečne vrednosti na afektivnoj subskali Konotativnog diferencijala
za stimuluse korišćene u istraživanju

STIMULUSI – PRIMOVI

Pozitivni primovi	Emo	Neutralni primovi	Emo	Negativni primovi	Emo
RADOST	6,78	CREP	4,07	TUMOR	1,3
ZNANJE	6,45	GRANA	5,15	BEDA	1,68
DUGA	6,09	TEPIH	5,3	ZLOBA	1,27
MLADOST	6,24	BOJLER	5,29	BOGALJ	1,65
TORTA	5,93	ISKAZ	4,53	SRAMOTA	1,96
SREĆA	6,68	OLOVKA	5,25	FAŠIZAM	1,38
ŽURKA	6,15	PROLAZ	5,38	POKOLJ	1,33
ZVEZDA	5,87	KOCKA	4,44	SAHRANA	1,55
SLOBODA	6,53	LIST	5,3	RAZDOR	1,91
JELEN	6,03	MRVICA	4,59	STRES	1,62
NEŽNOST	6,67	TANJIR	5,09	PANIKA	2,04
SJAJ	5,36	POD	4,11	RAT	1,31
JUTRO	6,33	KONCEPT	4,73	UVREDA	1,76
IDILA	5,58	KAPUT	5,28	KLETVA	1,35
ŽIVOT	6,01	MAGIJA	3,84	GUBITAK	1,78
IZVOR	5,91	RAM	4,23	ZATVOR	1,78

LEPOTA	6,47	PRODAVNICA	4,42	LEŠINAR	2,29
MOĆ	5,43	KUTIJA	4,13	NERVOZA	1,98
LAGUNA	5,93	KVAKA	4,05	RASPAD	2,09
DAN	5,98	TELEFON	5,39	ZLO	1,59
MIR	6,62	FUNKCIJA	4,18	DEPRESIJA	1,89
HARFA	5,65	METAFORA	5,05	GLAD	2,18
POVERENJE	6,36	SOBA	4,73	NESREĆA	1,39
POBEDA	6,42	STOLICA	5,28	SVAĐA	2,18
AVION	5,69	POTREBA	4,51	DOSADA	2,2
PESMA	6,29	ANTENA	4,16	OPUŠAK	2,37
MUZIKA	6,57	TRAVA	5,01	PRAŠINA	2,41
SRCE	6,09	PAPIR	4,94	SUJETA	2,35
MED	5,87	NAOČARE	4,04	ZAVIST	1,53
DRVO	6,13	KONAC	4,5	ZARAZA	1,73
LJUBAV	6,64	KALDRMA	3,94	GLUPOST	2,49
PUPOLJAK	6,02	PEŠKIR	4,55	LAŽ	1,49
PAHULJICA	5,62	ISHOD	4,24	PRLJAVŠTINA	2,09
DUŠA	6,32	ORMAN	4,24	AJKULA	2,51
ANĐEO	6,11	ČEŠALJ	5,09	GREŠKA	2,42
BISER	5,49	POUKA	5,31	OČAJ	1,67
DETE	6,01	MRAV	4,16	PROSJAK	2,49
LUBENICA	5,73	ROBA	4,13	ĐUBRE	2,01
CVET	6,23	BESKRAJ	5,2	TRN	2,56
LETO	5,47	BROJ	4,7	GROBLJE	2,51
RAZONODA	6,09	VREME	4,91	BOL	1,92
MAJKA	6,55	HODNIK	3,98	GROM	2,57
SEKS	6	ŠPORET	4,16	OŽILJAK	2,6
SUNCE	6,44	ČESMA	4,58	PLAČ	2,62
NADAHNUĆE	6,34	STRUJA	4,09	UMOR	2,64
VODOPAD	5,71	METAL	3,87	INSEKT	3,18
SNAGA	6,12	PROJEKCIJA	4,05	MULJ	3,13
FONTANA	5,44	FLAŠA	4,2	KOPRIVA	3,27
ČOKOLADA	6,02	KLUPA	4,6	PRETNJA	1,64
VEDRINA	6,38	REGION	4,45	SUZE	2,89
LANE	5,67	SVINJA	3,93	OTPAD	2,18

POVEZANOST OBRADE REČI RAZLIČITE AFEKТИВНЕ VALENCE I BАЗИЧНЕ
348 STRUKTURE LIČNOSTI

ISTINA	5,97	RELACIJA	4,2	ŽABA	3,27
PROLEĆE	6,09	ALAT	4,53	STRŠLJEN	2,33
LETOVANJE	6,15	SLOVO	4,53	KRV	3,29
DIJAMANT	5,43	PERTLA	4,29	ŠAMAR	2,22
STRAST	5,91	MAKAZE	3,94	ZMIJA	2,43
ŠARM	6,05	ČAŠA	4,66	PAKAO	1,63
PLAŽA	5,62	TOČAK	4,42	ŽRTVA	1,76
SVILA	5,6	CIPELA	4,27	BES	2,02
SLADOLED	5,93	ZNAK	4,76	SMRT	1,76

STIMULUSI – METE

Pozitivne mete	Emo	Neutralne mete	Emo	Negativne mete	Emo
PRIJATELJ	6,70	DOGAĐAJ	5,09	IZDAJA	1,24
USPEH	6,75	BETON	3,31	UCENA	1,42
LABUD	6,14	STANICA	4,02	PREVARA	1,53
OSMEH	6,73	PRISTUP	4,98	SMRAD	1,6
IGRA	6,58	DASKA	4,02	BOLEST	1,42
POLJUBAC	6,67	VRATA	4,49	TUGA	2,38
ZABAVA	6,37	TABLA	4,07	OTROV	1,64
NAGRADA	6,14	TROTOAR	4,53	TRULEŽ	1,93
NEBO	6,47	STANJE	4,22	BRIGA	1,75
ISKRENOŠT	6,56	KAMEN	4,63	PROPAST	1,47
ŠALA	6,24	SITUACIJA	3,96	MRŽNJA	1,83
DELFIN	6,47	POJAM	4,18	RANA	1,93
DODIR	6,4	NASLON	4,65	STRAH	2,17
CVRKUT	6,04	PROCENA	4,2	KOŠMAR	1,6
JAGODA	6,42	ŠOLJA	4,84	ŽALOST	1,49
TRIJUMF	6,16	ŠIFRA	3,33	NEPRAVDA	1,38
POKLON	6,29	DALJINA	3,84	PORAZ	1,9
UMETNOST	6,13	LUSTER	4,98	NEUSPEH	1,62
ZAGRLJAJ	6,67	STOLICA	5,28	GENOCID	1,35
PRIRODA	6,29	BOJLER	5,29	POHLEPA	1,33

PRILOG 3

Interkorelacije varijabli ličnosti (redovi) i pozitivne i negativne facilitacije (kolone)

NEO PI-R	Pozitivna facilitacija				Negativna facilitacija			
	Kontrolni prim		Neutralni prim		Kontrolni prim		Neutralni prim	
	Pirsonov koeficijent korelacije	Sig						
Anksioznost	-0,11	0,22	-0,09	0,30	-0,10	0,27	-0,04	0,68
Hostilnost	-0,19	0,03	-0,27	0,00	0,02	0,79	0,19	0,04
Depresivnost	-0,08	0,38	-0,20	0,03	-0,11	0,21	-0,01	0,89
Socijalna nelagodnost	0,00	0,96	-0,11	0,22	-0,02	0,83	0,12	0,18
Impulsivnost	-0,05	0,56	-0,12	0,19	0,07	0,43	0,02	0,81
Vulnerabilnost	-0,11	0,23	-0,17	0,06	-0,07	0,43	0,13	0,15
Toplina	0,06	0,49	0,18	0,04	0,01	0,92	-0,16	0,07
Druželjubivost	0,03	0,72	0,10	0,25	-0,01	0,92	-0,13	0,14
Asertivnost	0,05	0,61	0,17	0,06	0,08	0,37	-0,07	0,42
Aktivitet	0,08	0,36	0,07	0,44	-0,02	0,80	-0,16	0,08
Potraga za uzbudnjem	-0,04	0,67	0,02	0,80	0,00	0,96	-0,02	0,78
Pozitivne emocije	0,12	0,17	0,13	0,15	0,10	0,27	-0,05	0,61
Fantazija	-0,12	0,18	-0,07	0,41	-0,07	0,43	-0,01	0,91
Estetika	0,08	0,37	-0,08	0,36	0,02	0,83	0,09	0,32
Osećanja	0,02	0,79	0,03	0,75	-0,02	0,78	-0,03	0,71
Akcija	0,00	0,96	0,06	0,53	0,11	0,20	0,02	0,85
Ideje	0,02	0,81	0,00	0,96	-0,01	0,95	-0,17	0,06
Vrednosti	-0,06	0,49	0,00	0,97	-0,10	0,27	-0,11	0,22
Poverenje	0,06	0,48	0,15	0,08	0,04	0,66	-0,14	0,13
Iskrenost	0,09	0,33	0,10	0,27	0,05	0,57	0,16	0,07
Altruizam	-0,04	0,65	0,06	0,47	-0,08	0,35	-0,18	0,04
Popustljivost	0,00	0,98	0,03	0,76	-0,07	0,41	-0,07	0,47
Skromnost	0,07	0,44	0,03	0,71	-0,10	0,28	-0,01	0,95

POVEZANOST OBRADE REČI RAZLIČITE AFEKTIVNE VALENCE I BAZIČNE
350 STRUKTURE LIČNOSTI

Blaga narav	0,00	0,98	0,13	0,15	-0,12	0,18	-0,10	0,25
Kompetencija	0,00	1,00	0,10	0,26	0,06	0,52	-0,02	0,82
Red	0,11	0,22	0,12	0,18	0,12	0,17	0,05	0,60
Dužnost	0,04	0,62	0,09	0,33	-0,05	0,54	-0,02	0,83
Postignuće	-0,06	0,48	0,16	0,08	0,00	0,98	-0,02	0,82
Samo-disciplina	0,10	0,26	0,20	0,03	0,02	0,82	0,01	0,92
Promišljenost	-0,03	0,77	0,09	0,33	-0,05	0,56	0,04	0,69
DELTA 10								
Generalna egzekutivna disfunkcija	-0,14	0,12	-0,22	0,01	-0,09	0,31	-0,05	0,60
Perceptivne distorzije	-0,15	0,09	-0,06	0,49	-0,09	0,29	-0,01	0,88
Paranoja	-0,13	0,15	-0,19	0,03	-0,01	0,94	0,06	0,50
Depresija	-0,15	0,08	-0,30	0,00	-0,10	0,26	0,02	0,81
Zaravnjeni afekat	-0,12	0,20	-0,11	0,20	-0,14	0,11	-0,07	0,44
Somatomorfna disregulacija	-0,07	0,43	-0,08	0,36	-0,12	0,20	-0,12	0,18
Povećana svesnost	-0,10	0,24	0,02	0,78	-0,16	0,08	-0,08	0,40
Magijsko mišljenje	-0,16	0,08	-0,04	0,62	-0,03	0,70	-0,03	0,71

PRILOG 4

Kvazikanonički koeficijenti, sklop i struktura varijabli pozitivne i negativne facilitacije

	Kvazikanonički koeficijenti		Sklop		Struktura	
	1	2	1	2	1	2
Pozitivna facilitacija (kontrolni prim)	.490	.272	.669	.391	.701	.446
Pozitivna facilitacija (neutralni prim)	.806	-.123	.855	-.248	.835	-.178
Negativna facilitacija (kontrolni prim)	.250	.542	.207	.771	.269	.788
Negativna facilitacija (neutralni prim)	-.216	.786	-.240	.858	-.170	.838

PRILOG 5

Kvazikanonički koeficijenti, sklop i struktura varijabli ličnosti

	Kvazikanonički koeficijenti		Sklop		Struktura	
	1	2	1	2	1	2
NEO PI-R						
Anksioznost	-.151	-.158	-.467	.014	-.468	.054
Hostilnost	-.355	.220	-.600	.309	-.626	.360
Depresivnost	-.230	-.106	-.708	.042	-.711	.102
Socijalna nelagodnost	-.121	.153	-.572	.062	-.577	.110
Impulsivnost	-.112	.088	-.387	.077	-.393	.109
Vulnerabilnost	-.242	.085	-.645	.099	-.653	.153
Toplina	.222	-.200	.460	-.555	.507	-.594
Druželjubivost	.130	-.176	.362	-.328	.390	-.359
Asertivnost	.201	-.035	.641	-.139	.653	-.193
Aktivitet	.128	-.189	.376	-.220	.395	-.252
Potraga za uzbudnjem	.006	-.047	.121	-.165	.135	-.175
Pozitivne emocije	.205	.056	.480	-.162	.493	-.203
Fantazija	-.139	-.108	-.292	-.120	-.282	-.095
Estetika	-.043	.177	.010	-.138	.022	-.139
Osećanja	.037	-.057	.147	-.257	.168	-.270
Akcija	.070	.105	.227	-.046	.231	-.065
Ideje	.044	-.202	.350	-.226	.369	-.255
Vrednosti	-.035	-.246	.195	-.198	.212	-.214
Poverenje	.201	-.135	.473	-.445	.510	-.485
Iskrenost	.103	.264	.080	.020	.078	.013
Altruizam	.052	-.328	.299	-.545	.345	-.570
Popustljivost	.019	-.148	-.035	-.407	-.001	-.404
Skromnost	.039	-.066	-.221	-.097	-.213	-.079
Blaga narav	.098	-.255	.141	-.346	.170	-.358
Kompetencija	.104	.004	.650	-.111	.659	-.165
Red	.178	.188	.466	.186	.450	.147
Dužnost	.086	-.069	.487	-.119	.497	-.160
Postignuće	.103	-.080	.580	-.082	.587	-.131
Samo-disciplina	.218	.034	.667	.022	.665	-.035
Promišljenost	.037	-.028	.338	-.055	.342	-.083

DELTA 10

Generalna egzekutivna disfunkcija	-.270	-.152	-.695	-.384	-.662	-.326
Perceptivne distorzije	-.151	-.149	-.533	-.502	-.491	-.457
Paranoja	-.243	.051	-.640	-.332	-.612	-.278
Depresija	-.357	-.067	-.630	-.306	-.604	-.253
Zaravnjeni afekat	-.174	-.235	-.455	-.267	-.433	-.229
Somatomorfna disregulacija	-.107	-.262	-.535	-.574	-.486	-.529
Povećana svesnost	-.056	-.277	-.352	-.584	-.303	-.554
Magijsko mišljenje	-.119	-.130	-.397	-.476	-.357	-.443

The Relationship Between Cognitive Processing of Affective Verbal Material and the Basic Personality Structure

Ana Orlić

Laboratory for Experimental Psychology,

Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

Faculty of Sport and Physical Education, University of Belgrade, Serbia

The aim of this study was to investigate the relationship between cognitive processing of affective verbal material and the basic personality structure. For the purposes of research a new experiment was created, where affective priming was measured in a lexical decision task. The term affective priming stands for facilitation in recognition of the stimuli that comes after the presentation of stimuli of the same valence. In this experiment, two words were presented on a screen in front of the subject (stimuli-prime and stimuli-target). Those two words were of the same or different affective valence, and the subject's were instructed to respond whether the second word on the screen had a meaning or not. The basic personality structure was defined by the "Big five" model and the Disintegration model and measured by NEO PI-R and Delta 10 questionnaires. The results of the affective priming experiment indicated a strong effect of positive facilitation and much weaker effect off negative facilitation. Two significant functions were extracted by quasicanonical correlation analysis. The first function showed correlation between the effect of positive facilitation and all of the subscales of Neuroticism, Extraversion and Conscientiousness (NEO PI-R), as well as all sub dimensions of Disintegration (DELTA 10). The second one indicated to a correlation between the negative facilitation effect and some subscales of Neuroticism, Extraversion and Agreeableness (NEO PI-R), as well as all subscales of Disintegration (DELTA 10).

Keywords: *emotions, cognition, affective priming, basic personality structure*